

PANOPTICUM MUSICUM

DUBRAVKO DETONI

A ZENE FÖLÖSLEGESSÉGE

A zene a tökéletesség csöndje. A zenéből csak akkor lesz muzsika, ha megszűnik zene lenni. A zene, mint az isten, óra vagy mérték hamis magyarázata a térnek és időnek, amely gyűlöletből vagy gyengeségből ered; a zene a legnemesebb, és ezért elsőként vonul vissza. Mint minden utólagos lehetőség vagy tevékenység, a zene is természetellenes mozdulat, póz, az üresség felcicomázása és erkölcstelenség. Csak a csend természetes, a nemlétezés és a mozdulatlanság, a nemtelenség, a kábulat. A zene egy olajfolt, amely a színtelen óceán tökéletes csöndjét piszkítja.

A ZENEI TARTALOM ROMLOTTSAGA

Minden kigondolt zenei tartalom: mankó — arra szolgál, hogy a test nyomorúságát leplezze. Miért kell a zenében zeneiséget, a természetben természetességet, az emberben emberit keresni, amikor azok eleve, alkatuknál fogva kifejezik azt? El kell dobni az összes mankókat, kiküszöbölni a mellébeszéléseket, nem kell törődni az idővel. A zenét meg kell tisztítani a tartalomtól, akár a halat pikkelyeitől és bűzös belsejétől, hiszen ezek az elemek öröktől fogva csak hamisan díszítették és idő előtt megromlottak.

A ZENE MEGSZELÍDÍTÉSE

Hosszabb ideje már, hogy a zenét, mint a vadállatot, bezárták egy ellenőrzött rendszer acél ketrecébe, és most arra várnak, hogy szabadon lélegezzzen. Inkább engedték volna, hadd oldja fel a még ismeretlen messzeséget! A meghódított csúcok zavarják a látóhatárt, megfertőzik az időt. Nem lehet a megvadult hangokat a régi módon rendbe szedni, bürokratikus pecséteteket ütve reá. A fékezők megszámlálják a csönd állomásait, a zseniális rendtelenséget rendszerekbe gyömöszölik, de túlzottan óvatos fékezésükkel a fék már mind elviselhetetlenebbül nyűszít a zene dübörgő kerekei alatt.

A ZENESZERZŐ ÉS MŰVE

Az igazi zeneszerző öregedve fiatalodik: végül, halálával születik meg. A jó zeneszerzőnek több hasznára válik a rossz alkotó, mint a rossznak a jó. A zeneszerző fölényben van művével szemben annak befejezéséig. A befe-

jezetlen mű olyan közel áll a tökéleteshez, mint amilyen távol áll a befejezett. A befejezetlen mű él, a befejezett túl korán lett megölve. A mű: hazugság, kút, fajtalanság, gaztett, gyilkosság. A mű zaj és erkölcstelenség. A mű saját magát elpusztítja anélkül, hogy kezeskedne az új mű létrejöttéről.

A ZENE TERMÉSZETE

A zene gyengeségből ered. A bátorságból zaj lesz. A természet legalább annyira absztrakt, mint amennyire az elvontság természetes. A zenét üresekkel kell kitölteni.

VÁLASZTÉK

A jelentéktelen zeneszerzők, mindig az ismert, szembetűnő dolgokra szavaznak. Elfelejtik, vagy nem tudják, hogy a megszokottság hazugság. Olyat kell választani, ami az első pillanatban visszataszít, félelmet kelt azzal, hogy a megszokottat fölülmúlja.

CÉL

A régiek magukban bízva közösen haladtak a cél felé, mi külön-külön haladva elvétjük.

ÚJ

Minden új csak a pillanat kérdése, amely a divat, a szokás pillanata. Ezek az előjelek mind elmosódnak az idő távlatából, és egy egységes, rejtélyes foltot alkotnak. Ez a folt az alkotói kilátástalanság és tragédia foltja, amelyet az egy pillanatra megragadott polip engedett ki magából, hogy utána végleg az elérhetetlen csönd tengerébe tűnjön.

A MŰVÉSZET CÉLJA

A művészetnek nem az a célja, hogy a régi rendet megsemmisítse, hanem a régi lehetőségek alapján új utakat keresni. Sohasem kell erőltetni az újszerűséget mindaddig, amíg nem látszik világosan a régi eredményekből fakadó lehetőség. Az igazi megoldás tehát az anyag megformálásában rejlik még azok számára is, akik a formátlanság hívei. Nem szabad véglegesen érthetőnek, meghatározottnak lenni, mert ezáltal megfosztjuk a közönséget a képzelet kiegészítő szerepétől. Az igazi művészet célja sohasem a leírás, a művészet csak sugalmaz, s azután visszavonul.

A ZENE KÖDÖSÍTÉSE

Egyesek zenével mossák kezeiket. Egyesek szemtelenül fogdossák. Egyesek meggyalázzák. Egyesek úgy hadonásznak vele, mint valami bosszúálló karddal. Egyesek könnyeikkel öntözik, azután szagolgtatják, mint a rózsát, majd levetkőztetik és megvesszőzik.

Egyesek zenébe öltöznek, rejtőznek. Egyesek zenei léggömbökkel emelked-

nek a levegőbe. Egyesek a zene romjai alá kerülnek. Egyesek felfalják. Egyesek örökké keresik, mások taposnak rajta. Egyesek zenével jövendölnek. Egyesek zenétől bűzlenek.

Végül, ha késve rátalálnak a sötétben: a zene már elhidegült.

AZ ALKOTÓ

Az alkotó saját maga legkiméletlenebb ellensége. Csak önmaga által lehet elismert vagy el nem ismert. Ő az, aki minden nehézség ellenére kitart vagy félreáll. Ő az, aki nincs, s aki csak megsemmisülve fog megszületni. Az alkotó: számtalan színek, hangok tömkelege, az, aki mindezt fölösleges egészbe szedi. Saját maga iránt tehetetlennek érzi magát.

Minden őszinte alkotót a következő kétségek gyötrik: nyilvános vagy nem nyilvános alkotói munkássága, föltűnési viselkedés, beteges ünimádat, grafómánia vagy az eszményi célokért való törekvés és a tömegek felsőbb fokon való szolgálata? A valószínűségi számítás szerint minden alkotói megnyilvánulásban egyenlő arányban van képviselve mindkét végét.

KÖLTÉSZET ÉS ZENE

A költői zenét csak költőitlen, száraz szövegből lehet megvalósítani. Esetleg egy padláson felejtett herbárium kiszáradt szótöredékeiből.

A költői szöveg már eléggé önálló, nincs rászorulva a zene segítségére. Megzenésítése csak zsúfoltságot eredményezne.

A zene könnyen megfocledkezik a költészetről, akár a költészet a zenéről. Az igazi zene nincs rászorulva idegen segísége. A gyengeség biztos jele, ha segédesszközökkel — más művészetekkel — szeretnénk pótolni hiányosságainkat.

CAGE ELHIVATOTTSÁGA

John Cage-t keresztre feszítették és leköpdösték. Avantgardista rongyai madárijesztőként lengedeznek, hogy elijesszék a zene feltűrt sarában csipegető új madarakat. De Cage próféta, bölcs, a megsemmisülés apostola, erkölcstelen, mert nem hazudik nyíltan kinyilvánítva a hazugságot. Öniróniája nemes, groteszk, mert kineveti saját kétségbeesését és ezáltal belső mozdulatlanságunk feléledt homlokzata. Cage hihetetlen erőfeszítés által és félelem közepe tette bűjt ki a zene kukacos almájából, hogy felmagasztosuljon mindannyiunk nevében.

Érthetetlen, mert a legnagyobb, a mindent jelentő kör nem létező érintője. John Cage magára vállalta a történelmi küldetés szerepét, hogy megtiltson egy olyan művészetet, amely túlságosan romlott ahhoz, hogy elismerje végső kudarcát.

A RITMUS SCHÖNBERGE

A felszabadított hang szörnyű erővel robban szerteszt, minden elképzelhető irányban, de elvesztve időérzékét. Megfélemlítve saját erejétől a hang kicsúszik a kis képzeletű méricsgélők kezéből, és a ritmus Schönbergére vár.

AZ „EMBERSÉGES” ZENE

Az ember öröktől fogva vetíti önmagából a zenét; innen származik a zene lassúsága, kiöregedettsége és töredékessége. Hogy a zene ismeretlen érzékenységét felfedezze, az embernek önmagát kell megváltoztatnia. Az ember nem lehet méltó forrása a zenének, ha még nem bizonyult méltó fogyasztójának. A zene fölülmúlta az embert. Jövője fordított arányban áll az emberével. Az „emberséges szépség és jelentőség” mint módszer és tartalom már régtől fogva elpárolgott a zene alattomos tavából, csak az élő sár maradt meg, amelynek technizált robot-valójába belefut az „emberséges zene” utolsó hiszékeny kutatója is.

AKKORD

Nincs kizárólagosság; minden összefügg: akkord. A mindenség, a művészet: akkord. Egy hang veszélyesebb az akkord összes atomjainál.

BARTÓK-PASSIÓ

Ha egy különösen szerencsés és nyugodt pillanatban, a teljes figyelem összpontosításával hallani vagy érezni lehet a fű növést, akkor én Bartók zenéjében hallom, amint rothad a régi és könyörög az új zene.

Bartóknál az a fontos, amit ő mellékesnek tart, és mellékes az, amit fontosnak tart. Egyszer valamilyen önkívületi pillanatban a hangzatok túlzott s önkínzó elragadtatásában Bartók megfojtja önmagát, hogy csodálatos ázsiai, jögi kitartásával a csodálatos mandarinnak, mint egy fönix madár, felmerüljön saját végteleinek sirjából, hangban fiatalon, ismeretlenül és újan. Így termékenyítette meg önmagát Bartók Béla, ez a legtisztább vértanúja a huszadik század zenei inkvizíciójának, saját pusztulásának hamujával, mint egy önfeláldozó buddhista szerzetes, olyan elveket fedezve fel — talán öntudatlanul is —, amelyeket a gyanús utánczók százai rövid időn belül abszurdummá tettek.

ELIDEGENEDÉS A MAI ZENÉBEN

A zene a társadalom pillanatképe néhány korszakra előrevetítve. Szemünk csak lassan ismeri fel a dolgokat, s így a fénykép elvontnak tűnik, a társadalom pedig valószínűnek, holott az igazság fordított. Minél nevetségesebb a modell, annál tragikusabb a kép. A zene (az emberiség) nem érvényesül mint kamarazene: szóló szám lett belőle. A megölt hangzás boncolásánál kimetszett pont nem más, mint a rútság vékonyra foszladozó szálai. Az alattomos felfedezők saját kelepccéjükbe esnek. Az egyedüli dolog, amely még érdekelne vagy foglalkoztatna bennünket, a lemeztelenített zene: a csend. Plusz előjelet csak mínuszok szorzásával kaphatunk.

STOCKHAUSEN SZÖRNYETEGE

Stockhausen előnye, hogy nem gondolkozik emberi módon. Beszédjének „embertelen” hangja a korszerű technika védjegye, amely végül megszólalt a zenében is. Stockhausen nem törekszik egyes dolgok után, mert azok elérhetetlenek számára, ez a körülmény feledteti hiányosságait. Hallani, tudni,

meghatározni annyi, mint elveszíteni. Stockhausen nem akar hallani, tudni, meghatározni, sem veszíteni. Egészen új történetet fedez fel a meg nem törtétekben. Képtelen megragadni a tér és idő fogalmát, ezért egyszerűen elveti azt. Követői naivul szó szerint alkalmazzák tanításait.

Stockhausen eljutott az alkotásnak arra a kivételesen magas fokára, amikor nem a zeneszerző írja művét, hanem a mű írja meg alkotóját. Stockhausen mozgalma a katasztrófa előidézése volt, amely nélkül nem lehetett tovább haladni.

AZ ANYAG FELETTI GYŐZELEM

Mit is jelent az az elcsépeelt szólam: az anyag feletti győzelem? Egy pillanatra megérezni a ködös formát, tévesen megformálni vagy a legjobb esetben ezer és ezer lehetőség közül eltéveszteni, csak az árnyék árnyékát érinteni, amíg a beláthatatlan östömég ismeretlenül, érintetlenül továbbra is legyőzhetetlen marad. Ez a művészet egyetlen mély dilemmája.

HANGFAL

Bach áttörte a hangfalat, Webern a szerkezetet, Cage a lényegét.

VARESE LÁNGELMÉJÉNEK FELOLDOZÁSA

Edgar Varese szárnyait suhogtatva, mint valami szörnyű vámpír, felkel rég behorpadt sírjából, és a régi zenét nyergeli. A zúgásban és füstben, a bűzben és üvöltésben agyalja ki az érzelmek leghihetlenebb tobzódását. A bacchanális káoszba került zene üvöltve vonaglik; puffedt zsírpárnái sercegve olvadnak a szörnyeteg izzó vaskörmei alatt.

MESSIAEN MADARAI

Olivier Messiaen egy ritka élő madár, aki a kitömött madarak százai között kering, felismeri magát a művirágok, műnövények és a megkövesedett hangok útvesztőjében.

A zene üvegkretrecéből való sikertelen szabadulási kísérletei szárnyait tördösik. Messiaen kétségbeesetten riadót rikácsol, de a kitömött baglyok bölcsen mosolyognak és csak egy újabb hangszerelési trükknek tekintik minden erőfeszítését.

A ZAJ ŐSI TERMÉSZETESSÉGE

A zajok ősi elektronikus övezete, mint egy óriási porszívó, felszippanjtja a mesterséges, finom és állítólag átszellemült zenei port. Évezredekén át elvont módon gondolkoztunk, és a művész csőd elkerülhetetlen lett. Most mindent újra kell kezdenünk. Semmi sem veszett el, ha mindentről lemondtunk: valójában mindent megnyertünk. A természetes zenének ez a nagy és tespedt igazsága új formák körvonalait hordozza magában, de mi tehetetlenek vagyunk, hogy megsejtsük vagy legalább egy-egy pillanatra megragadjuk. Egyre azt találgatjuk: hogyan nem kell, és sohasem ismerjük fel, hogy mit is kellene tennünk. Vagy talán a zene igazi lényege felfoghatatlan számunkra?

ARÁNYOK

Prokofjev túl finoman közönséges, Sosztákovics közönségesen finom. Ravel gyönyörűen csúnya, Sztravinszkij csúnyán szép. Schönberg piszkosan tiszta, Webern tiszttán piszkos. Boulez hosszadalmasan rövid, Stockhausen röviden sokrétű. Penderecki olcsón drága, Baird drágán olcsó. Hartmann túl hangosan csöndes, Brown csöndesen hangos. Lutoslawski régiesen is új, Cage újszerűen régi.

Minden művészet rosszul utánozza a zenét, a zene még rosszabbul a többi művészetet, de legrosszabbul saját magát.

AZ ÚR ZENÉJE

A természet legzseniálisabb formája az úr. Az úr hangjai számunkra: névtelenek, szörnyűek és felfoghatatlanok. Terei és idői: véges próbálkozásainknak. Hangjaink valószínűtlenek, színeink ámitások, szépségünk kétségbeesés. A forma: erőszak. Művészetünk csak nagyzolás.

SZÁRMAZÁS

A kép: megfagyott mozdulat. A mozdulat: feléledt hang. Ezért a hang keletkezésénél fogva a kép mögött jár.

A kép: létezés. A mozdulat: gyanakvás. A hang: bebizonyított bizonytalanság.

A mozdulat átmenet az igazság és a képzelet között.

A kép holt táj, a mozdulat félig élő vonal, a hang él: idővé változott tér. A hang: test, amelyet egyazon erőfeszítéssel termékenyített meg a mozdulat és a kép.

RÖGTÖNZÉS

A rögtönzés tartalmát keresni annyi, mint a szójátékok mélységét kutatni, esetleg a függöny vagy a szoknya gyűrődéseinek értelmét kutatni.

A rögtönzés gépies ismétlése a már meglévő dolgoknak, ezért művészi szempontból nem több az egyhelyben való topogásnál. A rögtönzés értelmetlen és sértő; művészi tehetetlenség és csalás. A rögtönzés: visszatükröződés, egyhangúság, ziláltság, szédelgés, az anyag uralma a szellem fölött; ezért az elernyedés zenéjében van leginkább jelen.

SLÁGERIZMUS

A slágerizmus a szex másodlagos nemiségének formája. A szertekürtölt nagy sláger sikerek a szexuális forradalom hisztérikus katonáinak kezébe adott fegyverek. A slágerizmus alkalmazása szükséges és érthető, habár mint művészet satnya és helytelen.

A slágerek nagy melodikusai csak most fedezték fel Verdit, a nagy dzsesszszakértők Debussyt. A slágerizmus nem más, mint a hang pornográfiája, egyike a legalattomosabb betegségeknek, amelyek valaha is megtámadták a zenét. A látszólagos nagy eredményektől és megvalósításoktól megszédült tömegek úgy kúsznak hátrafelé, mint a rákok; képtelenek bármi jelentőset fölfogni — menthetetlenül távolodnak a zenétől.

A ZENE SOKRÉTÚSÉGE

A csönd zenéje: a bölcsesség jele, a leírhatatlan megfogalmazása, a zene visszhangjának visszhangja. A teljesíthetetlen eszmény: az álom zenéje: a megmagyarázhatatlan, érzékelhetetlen, a minél-érthetőbb-annál-távolabb. A gyorsaság zenéje a lassúság jele. A monumentális zene a félelem eredménye. A zene mint: fedezék, hamisítvány, álarc, zsarolás, tudomány, büntett, hit, legenda. A zene kórképe: debilis, szkizofrén, pederasztia, elefantiázisos, frigid. A zene gyógyhatása: egyes újfajta sokkok alkalmazása. A zene jellege: provincializmus. A személytelen zene mindenség. A kilátástalan zene egyetlen lehetősége a személytelenség. A zene alig éledgel, s vissza-visszatér a valósághoz, hogy újból elrugaskodjon a semmibe.

A POLIFÓNIA ÜRESSÉGE

Nagy erőfeszítéssel kibogozni a polifónia szárait, türelmesen lepörgetni a színes fonalak tömegét, és eljutni végül a lényeg helyeti ürességhez.

BAIRD ZENÉJÉNEK KÉTNEMŰSÉGE

Tadeusz Baird zenéje egyrészt finom, nőies dallamaival, másrészt vitézi összhangzataival egy csodálatos kétnemű állathoz hasonlít, aki, megtermékenyítve önmagát, a megszegyenített hangok egyre vékonyabb és betegebb virágát szüli, amelyek csodálkozva keringenek körös-körül, és senkinek az égvilágon nem jelentenek semmit.

OPERA

Ez a távolból jött zene úgy érkezett, mint egy elviselhetetlen irányzat. Testetlen személyiség volt. Közöséges és erőszakos. Tartalmatlan és száraz. Hangjai furcsa éget szagként terjedtek, és az ürességet susogták. Erőszakos módszerével kettéfűrészelt volna egy öregasszonyt, keresztüldöfhetett volna egy gyereket, megnyúzhatott volna egy fához kötözött bárányt. Ez a rosszakarató, begombolt szürkesség nyomasztó felhőként terjengett fölöttünk, hogy idővel végleg eltűnjön, mint valami piszkos és értelmetlen füst.

A ZENE

A zene hangok által kifejezett csodálkozás; az elképzelhetetlen gondolata. A zene az egyed összesítő vázlata, de az összességnek csak egyedi vázlata. A zene: a könnyedség erőfeszítése, a kimondhatatlan tartalma, az eljátszhatatlan cselekménye, a tehetetlenség bizonyítéka. Bonthatatlan, mint az elemi félelem, hangokkal festett makogás, az ésszerűség süketnéma hídjá. Akár az igazságot, csak hazugságokkal közelíthetjük meg. Olyan viszonyban van a csönddel, mint az elvont zene a konkrét zenével — a természet zenéjével.

A ZENE PROBLÉMÁJÁNAK MEGOLDÁSA

A zene problémájának megoldása nem az ismeretlen ismert megformálásában rejlik, hanem az eddig ismeretlen módon való megformálásában az ismertnek. A megoldás nem a zenéről való gondolkozásban, hanem a zenével való gondolkozásban rejlik.

A HALLGATAG ZENE

Akár az ember, a zene is minél megfontoltabb, annál értékeesebb. Vágyunkat a távollét, szenvedély és a bebizonyított tehetetlenség hevíti. A művészet, különösen a zeneművészet tanulság nélküli jelenlévő távolmaradása kiváltképpen érték. A zene ellenállhatatlan törekvése a csönd irányába a hangnélküliség ígéréteivel kecsegtet.

SZERVEZETTSÉG

A szervezetség az eddig felfedezett szérumok közül a leghatásosabb: megakadályozza a zene szöveteinek széthullását vagy beteges kinövéseit. A szervezetség úgy gyűjti maga köré az igazi hangokat, mint a mágnes a vascsavarokat. A tudomány kérelhetetlenségével elvet minden elsődleges vagy utólagos meghatározást, körülírást stb. a lényegre illetőleg, amely a csiszolásnál mint fölösleges elhullt. A szervezetséget gyűlölik és félnék tőle. Látásból fölösleges és veszélyes, de az orvossághoz hasonlóan az apróságokat öli, hogy az egész élhessen.

AZ ELLENMŰ

Mindenki az ellenműről álmodozik, de még senkinek sem sikerült olyan művet alkotnia, amely nem létezik, habár ez az egyetlen dolog, ami még érdeklő a művészetet. Addig a művészetet továbbra is örök ürességgel töltögetik, és az alkotás a hogyan nem szabad tragikus arcát fogja mutogatni.

A ROMANTIKUSOK TEHETETLENSÉGE

A századvég kései romantikájának meghasonlottsága és kétségbeesett útkeresése tévesen értelmezte Beethoven egyes korszakalkotó felfedezéseit. Olyan időkben, amikor mind nagyobb szociális problémák jelentkeznek, a romantikusok tudat alatt a kifejezőeszközök halmozásában keresték a kiutat. A zenét mind vastagabb hangrétegekkel terhelték és mind nehezebb megoldásokat javasoltak. Így a romantikusok lekésték a történelem gyorsvonatát. A történelemnek nincs ideje a művészetre várni, amely amúgy is másodlagos szerepű — csak tükör. Több mint egy évszázadig hagyja a történelem a romantikusokat bolyongani a felfokozott hangok erdejében. Egy világos pillanat töredéke alatt a megfélemlített, zavarba ejtett romantikusok szembekerülnek a kételkedés ördögével, és maguk is kételkedni kezdenek, tehetetlenül körbe-körbe járva. Végül a múzeumok vastag üvegjei mögül fogják szemlélni a merész zenei forradalmak áramlatait, amelyek hamarosan, áttörve az ajtókat, új eszközökkel haladnak az igazi út felé.

A ZENE KEZDETE VAGY VÉGE

Minden igazi zeneszerző, legalább egyszer életében, valami szörnyű, szürke, szagtalan és íztelen tömegről álmodik; a hangról, amely egyszínű sárból tevődne össze, fénytelenül és sorrend nélkül. Olyan tömegről, amely egyidejűleg sűrű és ritka, értékes és értéktelen. Szenttelen és mentes az olcsó dramatikától, a hamis erőltetett meglepetésektől, az ömlengő lírától, és kontrasz-

tok nélküli. Egyszerűen a jelentőség nélküli állapotról álmodik, amelyet két kézzel ragadna el az élettől. Ha ez megvalósítható volna, valószínűleg a zene végét jelentené. Vagy talán a kezdetét?

A ZENE ZÁRT KÖRE

A gyenge remegésből, susogásból, a homályos szikrákból és bizonytalan villanásokból, a szintelen töredékekből, a hangtalan mozdulatokból, a durva és fájdalmas érintésekből valami gyötrelmes és nehéz, vak és szörnyű, elérhetetlen, távoli közelség, amely van, de nincs is, mozdul, hajlik, növekszik, erősödik, elvész, de újra kinő, támad, tart, formálódik, fenyeget, mind jobban és jobban, örült, esztelen és erős, legyőzhetetlenül üvölt, rabol és pusztít.

Es újra keres zuhanva, könyörög, bolyong, kér, ködösít, elvész, görbül, formátlanodik, távolodik, és így erőlködik hiába, a remegésből és susogásból, a homályos szikrákból és bizonytalan villanásokból süllyed, fogy és elvész, majd, mint az emlék a játékot, a fenyegetést, a veszélyt, a szörnyűséget és a fájdalmat idézi.

Molcer Mátyás fordítása